

الشمس
الحرمان
الحرمان

جامعہ شناسی جنایی

محمد علی حاجی دہ آبادی

مرکز بین المللی
ترجمہ و نشر المصطفیٰ ﷺ

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت افراد متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی

است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی اند. «جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ» با قدردانی و سپاس از فاضل ارجمند جناب آقای محمدعلی حاجی‌ده‌آبادی (عضو هیئت علمی دانشگاه قم) مؤلف کتاب جامعه‌شناسی جنایی و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

﴿ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾

شرافتمند و فخیم دانسته و از باب تا محراب، کائنات را سراسر، میدان حضور علم و عالم و معلوم خوانده است. از این رو حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی، ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از تکاپوی مجاهدان و عالمانی است که در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند.

علم برخاسته از سیرت پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم کمال انسانی، عظمت روحی و تعالی معنوی به انسان بخشیده، فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم سعادت جامعه را تأمین کرده و سطح آن را به جامعه‌ای نمونه و پیشرو ارتقا می‌بخشد. انقلاب سراسر نور اسلامی ایران اعتلای کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را فراروی بشر قرار داده و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی مادی را نوید داده است و با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه کرد که امید و نشاط را برای تمام آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان به ارمغان آورده است. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب (مدظله)، بر حرکت فراگیر و بسیج همه توانمندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌افزا تأکید ورزیده‌اند.

جامعه‌المصطفیٰ ﷺ العالمية، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بارمسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بردوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی ﷺ و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت ﷺ همت می‌گمارد.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفیٰ ﷺ نیز که مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفیٰ ﷺ است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن افق‌های نوین فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک‌درسی، به‌ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفیٰ ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و رسالت‌های خود می‌داند.

اثر علمی پیش روی نیز که به همت مؤلف محترم جناب آقای محمدعلی حاجی‌ده‌آبادی، برای دوره کارشناسی رشته حقوق به عنوان متن جامعه‌شناسی جنایی تهیه و تدوین شده است، در چارچوب اهداف جامعه‌المصطفیٰ ﷺ، مبتنی بر نیازهای بین‌المللی صورت پذیرفته و در اختیار خوانندگان محترم قرار گرفته است. در پایان ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به‌ویژه همکاران محترم انتشارات المصطفیٰ ﷺ و همه عزیزانی که در تدوین و نشر آن نقش داشته‌اند، قدردانی و سپاس به عمل می‌آید.

با احترام

دفتر تدوین متون درسی

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفیٰ ﷺ

فهرست

درس اول: کلیات	۱۵
جامعه‌شناسی	۱۶
تعریف جامعه‌شناسی جنایی	۱۸
تمایز جامعه‌شناسی جنایی از جامعه‌شناسی کیفری	۱۹
تمایز جامعه‌شناسی جنایی با جامعه‌شناسی انحرافات	۲۱
جایگاه جامعه‌شناسی جنایی در بین علوم جنایی	۲۲
ویژگی‌های جامعه‌شناسی جنایی	۲۲
تاریخچه جامعه‌شناسی جنایی	۲۵
درس دوم: ماهیت و کارکردهای اجتماعی جرم «جرم از منظر جامعه‌شناسی جنایی»	۲۹
ویژگی‌ها و خصایص جرم از منظر جامعه‌شناسی جنایی	۳۰
۱. جرم واقعی اجتماعی است	۳۱
۲. هر جامعه، بزهکاری و جرایم خاص خود را دارد	۳۱
الف) بزه و بزهکاری در جوامع باستانی	۳۲
ب) بزه و بزهکاری در جوامع مدرن	۳۴
یکم) جوامع در حال توسعه	۳۴
- بزهکاری‌های مربوط به تمدن سنتی	۳۴
- بزهکاری‌های مربوط به شهرنشینی و آغاز صنعتی شدن	۳۵
- بزهکاری‌های مربوط به وضع سیاسی	۳۵
دوم) بزهکاری در کشورهای توسعه یافته	۳۵

۳۷. بزهکاری امری نسبی است.
۳۸. بزهکاری دارای علل و عوامل اجتماعی است.
۳۹. کارکردهای اجتماعی جرم.
۴۰. ۱. کارکردهای اجتماعی منفی جرم.
۴۰. الف) ایجاد اختلال در نظم اجتماعی.
۴۱. ب) از بین بردن تمایل به همنوایی در فرض واکنش نامناسب به مجرم.
۴۱. ج) صرف هزینه‌های هنگفت و امکانات فراوان جامعه.
۴۱. د) ایجاد سردرگمی درباره ارزش‌ها و هنجارها.
۴۲. ه) سلب اعتماد عمومی.
۴۲. ۲. کارکردها و تأثیرات اجتماعی مثبت جرم.
۴۲. الف) واضح کردن هنجارها.
۴۳. ب) تقویت انسجام گروهی.
۴۳. ج) تشخیص مشکلات و کاستی‌های اجتماعی.
۴۴. د) تغییر جهت دادن به نارضایتی‌ها.
۴۴. ه) منشأ تغییرات و اصلاحات اجتماعی.
۴۷. درس سوم: نظریه‌های جامعه‌شناسی جنایی نگرشی کلان.
۴۸. نظریه‌های جامعه‌شناختی جرم.
۵۰. طبقه‌بندی نظریه‌های جامعه‌شناسی جنایی.
۵۰. ۱. نظریه‌های اثبات‌گرا و نظریه‌های برساخت‌گرا.
۵۱. الف) نظریه‌های اثبات‌گرایی جرم.
۵۲. ب) نظریه‌های برساخت‌گرایی جرم.
۵۴. ۲. نظریه‌های ساختاری، نظریه‌های فرایندی و نظریه‌های تضاد.
۵۵. ۳. نظریه‌های وفاق، نظریه‌های فشار و نظریه‌های مجرم‌سازی.
۵۹. درس چهارم: نظریه‌های ساختار اجتماعی (۱) زمینه‌ها نظریه‌های محیط اجتماعی.
۶۰. نظریه یا مکتب جغرافیای جنایی.
۶۲. نظریه اشباع و فوق‌اشباع جنایی.
۶۴. مکتب محیط اجتماعی.
۶۶. نگرش اسلامی.
۷۳. درس پنجم: نظریه‌های ساختار اجتماعی (۲) نظریه‌های بی‌سازمانی اجتماعی متمرکز بر شرایط محیطی.

فهرست ۱۱

۷۵	نظریه‌های بی‌سازمانی اجتماعی متمرکز بر شرایط محیطی
۷۹	نقد و بررسی
۸۱	رویکرد مرتبط: شناسایی کانون‌ها جرم خیز شهری
۸۳	نگرش اسلامی
۸۹	درس ششم: نظریه‌های ساختار اجتماعی (۳) نظریه بی‌هنجاری دورکیم
۹۰	نظریه بی‌هنجاری
۹۴	نظریه دورکیم درباره جرم
۹۵	۱. جرم پدیده‌ای طبیعی
۹۵	۲. مفید بودن و ضروری بودن جرم
۹۷	مجرم از دیدگاه دورکیم
۹۷	مجازات از دیدگاه دورکیم
۹۸	خودکشی از دیدگاه دورکیم
۹۹	راهکارهای پیشگیری از جرم براساس نظریه دورکیم
۱۰۰	نقد و بررسی نظریه دورکیم
۱۰۳	درس هفتم: نظریه‌های ساختار اجتماعی (۴) نظریه فشار
۱۰۸	پیشگیری از جرم بر مبنای تئوری مرتون
۱۰۸	۱. راهکارهای بلندمدت
۱۰۸	۲. راهکارهای کوتاه‌مدت
۱۰۹	نقد و بررسی نظریه مرتون
۱۱۰	نظریه‌های همسو
۱۱۱	۱. نظریه بی‌ثباتی و هنجارگسیختگی سازمانی
۱۱۱	۲. نظریه فشار کلی
۱۱۵	درس هشتم: نظریه‌های ساختار اجتماعی (۱) نظریه‌های انحراف فرهنگی
۱۱۷	نظریه خرده‌فرهنگ مجرمانه
۱۱۹	نظریه‌های فرصت‌های افتراقی (متفاوت) کلوارد و اوهلین
۱۲۲	فرهنگ طبقه پایین
۱۲۴	الگوی باندهای جوانان بزهکار
۱۲۴	پیشگیری از جرم براساس نظریه‌های خرده فرهنگی
۱۲۵	نقد و بررسی نظریه‌های انحراف فرهنگی

۱۲۹.....	درس نهم: نظریه‌های فرایند اجتماعی (۱) ویژگی‌ها و انواع - نظریه‌های فراگیری اجتماعی
۱۳۳	نظریه‌های فراگیری اجتماعی
۱۳۳	نظریه تقلید اجتماعی
۱۳۴.....	نقد و بررسی نظریه تارد
۱۳۵.....	نظریه معاشرت‌های ترجیحی
۱۳۷	نقد و بررسی نظریه معاشرت‌های ترجیحی
۱۳۸	نظریه تقویت ترجیحی
۱۴۰.....	نقد و بررسی نظریه تقویت ترجیحی
۱۴۰.....	نظریه یادگیری اجتماعی
۱۴۱.....	نگرش اسلامی
۱۴۹.....	درس دهم: نظریه‌های فرایند اجتماعی (۲) نظریه‌های کنترل اجتماعی
۱۵۱.....	کنترل اجتماعی و جامعه‌پذیری؛ شباهت‌ها و تفاوت‌ها
۱۵۱.....	۱. تفاوت در اشخاص مشمول این دو فرایند
۱۵۲.....	۲. تفاوت در ماهیت این دو فرایند
۱۵۲.....	۳. تفاوت در کارکردها
۱۵۳.....	انواع کنترل اجتماعی
۱۵۳.....	۱. کنترل اجتماعی رسمی
۱۵۴.....	۲. کنترل غیررسمی
۱۵۵.....	۳. کنترل درونی و بیرونی
۱۵۶.....	مبانی نظریه‌های کنترل اجتماعی
۱۵۷.....	۱. نظریه‌های کنترل اجتماعی شخصیت‌محور
۱۵۷.....	الف) نظریه خودمحوری
۱۵۸.....	ب) نظریه مهار
۱۵۹.....	ج) نظریه خودکنترلی (نظریه عمومی جرم)
۱۶۰.....	۲. نظریه‌های کنترل اجتماعی جامعه‌محور
۱۶۰.....	الف) نظریه تقید (قیود) اجتماعی
۱۶۲.....	ب) نظریه شرم‌نده‌سازی
۱۶۳.....	ج) نظریه کنترل اجتماعی نای
۱۶۳.....	نقد و بررسی نظریه‌های کنترل اجتماعی
۱۶۵.....	راهکارهای پیشگیری از جرم بر مبنای نظریه‌های کنترل اجتماعی

فهرست ۱۳

دیدگاه اسلامی.....	۱۶۶
درس یازدهم: نظریه‌های فرایند اجتماعی (۳) نظریه برجسب‌زنی.....	۱۷۱
پیشینه اجتماعی و علمی.....	۱۷۳
راهکارهای پیشگیری از جرم بر مبنای نظریه برجسب.....	۱۷۷
۱. جرم‌زدایی.....	۱۷۷
۲. قضا‌زدایی.....	۱۷۸
۳. حبس‌زدایی.....	۱۷۸
۴. استفاده از برجسب‌های (عناوین) مجرمانه سبک‌تر.....	۱۷۹
۵. کوشش در جهت تقلیل پیامدهای برجسب (دورکردن آثار بدنام‌کننده برجسب‌ها).....	۱۷۹
نقد و بررسی تئوری برجسب‌زنی.....	۱۷۹
نگرش اسلامی.....	۱۸۱
درس دوازدهم: نظریه‌های تضاد.....	۱۸۷
ماهیت این نظریه‌ها.....	۱۸۸
دیدگاه نظریه‌پردازان تضاد.....	۱۸۹
انواع نظریه‌های تضاد.....	۱۹۰
۱. نظریه‌های کلاسیک تضاد.....	۱۹۰
۲. نظریه‌های معاصر تضاد.....	۱۹۰
انواع نظریه‌های کلاسیک تضاد.....	۱۹۲
۱. نظریه کارل مارکس.....	۱۹۲
۲. فردریک انگلس.....	۱۹۳
۳. ویلهلم بنگر.....	۱۹۴
برخی دیدگاه‌های معاصر تضاد.....	۱۹۴
۱. نظریه تضاد گروهی (Group conflict theory).....	۱۹۴
۲. نظریه جهت‌گیری افتراقی نظام عدالت کیفری.....	۱۹۵
۳. نظریه واقعیت اجتماعی جرم.....	۱۹۶
۴. نظریه تعارض فرهنگی.....	۱۹۷
نقد و بررسی نظریه‌های تضاد.....	۱۹۸
پیشگیری از جرم بر مبنای نظریه‌های تضاد.....	۱۹۹
درس سیزدهم: نهادهای اجتماعی و جرم (۱) نهاد تعلیم و تربیت و جرم.....	۲۰۳

۲۰۵	تعریف نهاد اجتماعی
۲۰۶	انواع نهادهای اجتماعی
۲۰۷	نهاد تعلیم و تربیت و جرم
۲۰۸	نقش آموزش و پرورش در کاهش جرم
۲۱۲	دیدگاه‌های مخالفان
۲۱۷	پیشگیری از جرم بر مبنای نقش و وظایف نهاد آموزش و پرورش
۲۲۱	درس چهاردهم: نهاد خانواده و جرم
۲۲۳	اهداف نهاد خانواده
۲۲۵	ساختار خانواده
۲۳۰	الگوی تعاملی و ارتباطی حاکم بر خانواده
۲۳۴	دیگر عوامل تأثیرگذار بر کارکرد خانواده
۲۳۷	درس پانزدهم: نهاد دین و جرم
۲۳۸	دیدگاه‌های جامعه‌شناسان درباره دین و جرم
۲۳۹	دیدگاه‌های ناظر به نقش بازدارنده و کاهنده نهاد دین از جرم
۲۴۰	دیدگاه‌های ناظر به نقش افزاینده نهاد دین بر نرخ جرم
۲۴۱	نقد و بررسی
۲۴۳	تبیین‌های ناظر به نقش دین در کاهش جرم
۲۴۸	نقش دین در پیشگیری از جرم از منظر آموزه‌های اسلامی
۲۵۳	کتابنامه